

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Судова бухгалтерія»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою – «Бухгалтерський баланс»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол
від 29.08.2023 № 2

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Завідувач кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент Ткаченко С.О.

План лекції

1. Зміст і будова бухгалтерського балансу.
2. Вимоги до бухгалтерського балансу.
3. Зміни в балансі, зумовлені господарськими операціями.
4. Значення балансу для управління підприємством та виявлення економічних злочинів.

Рекомендована література:

Нормативна

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

Основна

2. Базась М. Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : МАУП, 2007. 488 с.
3. Бандурка А.М. Судебная бухгалтерия : учебное пособие / А.М. Бандурка и др. Харьков : ООО „Изд-во „ТИТУЛ”, 2007. 468 с.
4. Береза Н. Правові основи призначення і проведення судово-бухгалтерської експертизи в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 127-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2016_2_26.
5. Білуха М. Т. Судово-бухгалтерська експертиза : підручник. К. : Видавнича компанія «Воля». 2004. 656 с.
6. Глібко В.М., Бушан О.П. Судова бухгалтерія : підручник. К. : Хрінком Інтер, 2007. 224 с.
7. Грабова Н.М., Кривоносов Ю.Г. Облік основних операцій в бухгалтерських проводках : навч. посіб. [3-є вид., доп]. К. : А.С.К., 2006. 416 с.
8. Гудзь Н. В., Денчук П. Н., Романів Р. В. Бухгалтерський облік : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : ЦУЛ, 2016. 424 с.
9. Камлик М.І. Судова бухгалтерія. К. : Атіка, 2003. 592 с.
10. Мельник Н. Г., Михайлишин Н. П. Бухгалтерський облік у системі заходів боротьби з корупцією. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 844-848.
11. Нестеренко А. С. Судова бухгалтерія : навч. посіб. / А. С. Нестеренко, С. В. Березовська ; Міжнар. гуманітар. ун-т. Одеса : Фенікс, 2016. 353 с.
12. Писарчук О. В. Особливості організації бухгалтерського обліку підприємств в контексті змін закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні". *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. С. 1016-1020.
13. Скоробогатова Н. Є. Бухгалтерський облік : навч. посіб. К. : Нац. техн. ун-т Укр. "Київський політехн. ін-т ім. І. Сікорського", 2017. 247 с.
14. Стельмашук А.М., Смоленюк П.С. Бухгалтерський облік : Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2007. 528 с.

15. Харченко С. І. Бухгалтерський облік виконання бюджетів : монографія. Кн.2. К. : Кондор, 2016. 544 с.
16. Шаманська В.М., Шаманська С.О., Головка І.В. Судова бухгалтерія : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 454 с.

Додаткова

17. Горай О. С. Бухгалтерський облік зобов'язань та активів, що втрачено або пошкоджено в результаті бойових дій та окупації державних територій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 69-77.
18. Євдокимов В. В., Самчик М. Ю. Бухгалтерський облік витрат на ремонт власних основних засобів. *Ефективна економіка*. 2016. № 11.
19. Іванюта О. В., Самчук К. І. Бухгалтерський облік формування загальновиробничих витрат цехів основного виробництва великих промислових підприємств машинобудівної галузі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 54-64.
20. Ізмайлов Я. Бухгалтерський облік нарахування та використання ресурсів на інвестиційно-інноваційний розвиток підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2017. № 1. С. 6-20.
21. Ізмайлов Я. Бухгалтерський облік проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт підприємств. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 10. С. 9-22.
22. Максименко І. Я., Ганноцька К. С. Особливості обліку орендних операцій: бухгалтерський та податковий аспекти. *Економіка та держава*. 2019. № 11.
23. Матюха В. І., Мисака Г. В. Бухгалтерський облік розрахунків підприємства за товарними операціями. *Молодий вчений*. 2018. № 1. С. 933-936.
24. Мервенецька В. Організаційна культура та бухгалтерський облік вітчизняних підприємств. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 9. С. 26-35.
25. Морозовська Г. Бухгалтерський облік неприбуткових організацій: приклади операцій. *Все про бухгалтерський облік*. 2017. № 2 (спецвипуск). С. 23-38.
26. Поникаров В.Д. Судебно-бухгалтерская экспертиза : учебное пособие / В.Д. Поникаров и др. Харьков : Арсис, 2002. 240 с.
27. Романів Є. М., Дида О. В. Бухгалтерський облік і оподаткування неприбуткових організацій: особливості та порядок проведення в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 1290-1294.
28. Сторожук Н. Судово-бухгалтерська експертиза: критичний огляд нормативно-правового регулювання, методології та організації. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 6. С.43-49.
29. Чумаченко М., Белоусова І. Дискусійні проблеми обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2008. № 10. С. 3-7.

Текст лекції

1. Зміст і будова бухгалтерського балансу

Завжди потрібно знати, скільки яких ресурсів і об'єктів є на підприємстві. Тому саме для того, щоб мати уявлення про склад господарських засобів підприємства та джерел їх утворення і складається бухгалтерський баланс.

Слово «баланс» походить від французького «balance» означає вага, врівноваженість. Інша теорія - від латинського слова bis - двічі та lanx - чашка терезів, і означає рівновагу між двома чашками терезів.

Баланс – це система взаємопов'язаних показників, які характеризують співвідношення чи рівновагу в явищах або процесах, що періодично змінюються. Це узагальнена система науково - обґрунтованих економічних показників, що відображають масштаби і темпи господарської діяльності, а також основні пропорції розвитку народного господарства

Баланс - це спосіб економічного групування і відображення в грошовій оцінці господарських засобів суб'єкта господарювання за їх складом та розміщенням і джерелами формування на певну дату.

Баланси класифікують за:

- джерелами складання;
- обсягами даних;
- формою;
- терміном складання;
- змістом

За джерелами складання баланси поділяють на:

а) інвентарні - складаються на підставі повного опису майна і є скороченим варіантом бухгалтерського балансу;

б) книжкові - складаються на підставі запису в книгах без підтвердження інвентаризації, тому їх ще називають пробними, або попередніми;

в) генеральний - синтез інвентарного та книжкового балансів і складається за рік на підставі інвентаризаційного опису та попереднього балансу.

За термінами складання розрізняють баланси:

1) вступні - складаються на час створення підприємства. Актив такого балансу характеризує склад майна господарюючого суб'єкта, з котрим починається його діяльність, а в пасиві відображаються джерела його виникнення. Вступний баланс містить менше статей, ніж наступні баланси, які відображають результати господарської діяльності за певний період часу;

2) операційні - складаються протягом року й відображають окремі аспекти діяльності підприємства;

3) ліквідаційні - призначені для характеристики майнового стану підприємства на дату припинення його діяльності як юридичної особи.

За обсягами даних баланси поділяють на :

а) прості - баланси підприємств, які не мають структурних підрозділів або філій;

б) складні - баланси підприємств, які мають структурні підрозділи;

в) зведені - баланси підприємств, які мають філії.

За змістом виділяють баланси:

– сальдові - містять виключно залишки по рахунках і характеризують майновий стан підприємства на певну дату. Баланс складається бухгалтерією підприємства шляхом підрахунку сальдо по рахунках;

– оборотні - баланси, які, крім залишків активів і джерел їх утворення на початок і кінець періоду, містять дані про їх рух (дебетові і кредитові обороти) за звітний період;

– результатні - баланси доходів і витрат або прибутків і збитків, які дають змогу визначити чистий прибуток (збиток);

– проміжні - баланси, які складаються на будь - яку дату залежно від потреби;

– шахові - баланси, які, крім залишків по рахунках, містять кореспонденції по цих рахунках;

– порівняльні - баланси, в яких порівнюються статті звітного балансу з відповідними статтями балансу за попередній період.

За формою баланси поділяють на:

1) повні - баланси, які містять перелік всіх статей, які до них включаються;

2) скорочені - містять обмежену кількість статей.

Бухгалтерський баланс будують у формі двосторонньої таблиці. У лівій частині цієї таблиці відображають господарські засоби, і вона називається актив, а в правій частині - джерела утворення і ця частина називається пасивом. Така будова дає можливість окремого відображення господарських засобів та їх джерел. Ця таблиця є свого роду звітністю про наявність та зміни господарських засобів і джерел підприємства за звітний період.

Схематично бухгалтерський баланс можна зобразити так:

Баланс на 01.01.2021 р.

Актив		Пасив	
Склад і розміщення господарських засобів	Сума	Джерела утворення і цільове призначення господарських засобів	Сума

Рисунок 3.1 - Схема побудови бухгалтерського балансу

Термін «актив» походить від лат. Activus - діяльний, дійовий; «пасив» - від лат. Passivus - недіяльний. Історично термін пасив застосовувався спочатку лише до джерел позичених коштів. Цим підкреслювалося, що

власник повинен утримуватися від довільного витрачання позичених коштів. Пізніше цей термін було поширено і на інші статті джерел утворення засобів.

Бухгалтерський баланс є одночасно і одним із методів бухгалтерського обліку і формою звітності.

Якщо взяти визначення Національних стандартів (положення) бухгалтерського обліку №2 «Баланс» (С(П)БО), то бухгалтерський баланс, як форма звітності, характеризується таким чином:

Баланс - це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал.

Як метод бухгалтерського обліку, баланс означає подвійне групування засобів підприємства та їх узагальнене відображення в грошовому вимірнику на певну дату (на початок та кінець звітного періоду). Причому подвійне групування означає, що одні і ті ж засоби відображаються подвійно: в активі за їх складом та функціональною роллю в господарській діяльності, а в пасиві - за джерелами їх утворення.

Таке групування та відображення в балансі засобів підприємства дозволяє бачити наявність та зміни у їх складі у звітному періоді за їх видами (основні засоби, виробничі запаси, грошові кошти, дебіторська заборгованість та ін.), за їх функціональною роллю у виробничому процесі: необоротні та оборотні, а також бачити та контролювати джерела їх утворення: власні (власний капітал) та залучені (поточні та довгострокові зобов'язання, забезпечення зобов'язань, доходи майбутніх періодів).

І найважливішим є те, що цей принцип подвійного групування зумовлює дотримання збалансованості, тобто рівності активу та пасиву на будь яку дату.

$$A = \Pi$$

Ця рівність ($A = \Pi$) є основним балансовим рівнянням і широко використовується в бухгалтерському обліку для контролю правильності бухгалтерських записів.

У балансі рівність двох частин: лівої та правої, зумовлена тим, що в обох його частинах відображені у вартісному вираженні одні і ті ж господарські засоби (кошти), але за різними ознаками: в активі - за складом та функціональною роллю в господарській діяльності, в пасиві - за джерелами їх утворення.

Підсумок балансу ще називають «валюта балансу».

У бухгалтерському балансі всі господарські засоби підприємства та джерела їх формування об'єднані в економічно однорідні групи, які називають статтями балансу.

Стаття - це узагальнений показник певного виду господарських засобів (активна стаття) або джерел їх формування (пасивна стаття).

Однорідні за економічним змістом статті об'єднуються у групи, а групи - у розділи активу і пасиву балансу. Статті балансу мають загальну назву, чотирьохзначний цифровий код, їх записують окремими сумами. Статті бухгалтерського балансу поділяють на активні (ті, що розміщені в активі балансу) і пасивні (ті, що розміщені у пасиві балансу).

Статті активу завжди характеризують господарські засоби: основні засоби, запаси, кошти, дебітори та ін. Статті пасиву завжди характеризують джерела власних і залучених коштів: статутний капітал, прибуток, кредити банку, розрахунки з постачальниками тощо.

Кожна група господарських засобів, розміщених в активі, має відповідне джерело їх формування, відображене в пасиві балансу.

Структура балансу як форми звітності досить проста.

Так, актив має 3 розділи, в яких відображено наявність активів (засобів) в грошовому вимірнику станом на початок та на кінець звітного періоду, причому активи розміщені за ступенем їх ліквідності, а також відповідно до їх класифікації за складом та функціональною роллю в господарській діяльності. А пасив містить 4 розділи, в яких згруповані економічно однорідні засоби і джерела формування господарських засобів.

Баланс підприємства має такі форму і структуру (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 - Розділи балансу підприємства

Актив	Пасив
I. Необоротні активи - всі активи, що не є оборотними	I. Власний капітал - частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення - залучені кошти банків, шляхом випуску підприємством облігацій на довгостроковій основі з нарахуванням відсотків, які будуть погашені в строк більше одного року
II. Оборотні активи - грошові кошти та їх еквіваленти, що необмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи 12 місяців з дати балансу	III. Поточні зобов'язання і забезпечення — зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу або 12 місяців з дати балансу
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття - вартість необоротних активів та груп вибуття, що утримуються підприємством для продажу	IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття

Актив балансу складається з трьох розділів, а пасив — з чотирьох розділів, у яких згруповано економічно однорідні засоби і джерела так, щоб з найбільшою ясністю простежувався взаємозв'язок між складом господарських засобів в активі та джерелами їх формування в пасиві балансу.

Це істотно підвищує пізнавальні якості балансу, полегшує контроль та забезпечує аналіз фінансового стану підприємства.

У I розділі активу балансу "Необоротні активи" об'єднано статті: «Нематеріальні активи», «Незавершене будівництво», «Основні засоби» за первісною та залишковою вартістю (остання включається до валюти балансу), «Довгострокові біологічні активи», «Довгострокові фінансові інвестиції», «Довгострокова дебіторська заборгованість», «Відстрочені податкові активи», «Гудвіл» та «Інші необоротні активи».

У II розділі активу балансу "Оборотні активи" подають дані про грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу або протягом 12 місяців з дати балансу. До цього розділу належать такі статті: «Запаси», (до яких відносяться виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція, тварини на вирощування та відгодівлі), «Товари», «Векселі одержані», «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги», «Дебіторська заборгованість за розрахунками» (з бюджетом, виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків), «Інша поточна дебіторська заборгованість», «Поточні фінансові інвестиції», «Грошові кошти та їх еквіваленти», «Інші оборотні активи».

До еквівалентів грошових коштів відносять короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни вартості (грошові документи, депозитні сертифікати, чеки тощо).

У III розділі активу балансу "Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття" відображається вартість необоротних активів та груп вибуття, утримуваних для продажу, що визначається відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність". У цьому розділі здійснюється облік необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи активів, що належать до вибуття в результаті операції продажу, а також припинення діяльності.

Група вибуття - сукупність активів, які плануються до продажу або відчуження в інший спосіб однією операцією, та зобов'язання, які прямо пов'язані з такими активами, що будуть передані (погашені) в результаті такої операції.

Необоротний актив та група вибуття визнаються утримуваними для продажу у разі, якщо:

- економічні вигоди очікується отримати від їх продажу, а не від їх використання за призначенням;
- вони готові до продажу у їх теперішньому стані;
- їх продаж, як очікується, буде завершено протягом року з дати визнання їх такими, що утримуються для продажу;
- умови їх продажу відповідають звичайним умовам продажу для подібних активів;

- здійснення їх продажу має високу ймовірність, зокрема якщо керівництвом підприємства підготовлено відповідний план або укладено твердий контракт про продаж, здійснюється їх активна пропозиція на ринку за ціною, що відповідає справедливій вартості.

I розділ пасиву балансу "Власний капітал" включає статті «Статутний капітал», «Пайовий капітал», «Додатковий вкладений капітал», «Інший додатковий капітал», «Резервний капітал», «Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)», «Неоплачений капітал», «Вилучений капітал», «Накопичена курсова різниця» тобто відображають власний капітал підприємства, що дорівнює частині активу підприємства, яка залишається після вирахування його зобов'язань.

Власний капітал є важливим джерелом формування активів підприємства.

II розділ пасиву балансу "Довгострокові зобов'язання і забезпечення" включає статті «Довгострокові кредити банків», «Інші довгострокові фінансові зобов'язання», «Відстрочені податкові зобов'язання» «Інші довгострокові зобов'язання» Вони подають інформацію про залучені кошти банків, шляхом випуску підприємством облігацій на довгостроковій основі з нарахуванням відсотків. Це зобов'язання, які будуть погашені в строк більше одного року.

У III розділі пасиву балансу "Поточні зобов'язання і забезпечення" входять статті «Короткострокові кредити банків», «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» «Векселі видані», «Кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги», «Поточні зобов'язання за розрахунками: з одержаних авансів, з бюджетом, з позабюджетних платежів, зі страхування, з оплати праці, з учасниками, із внутрішніх розрахунків», «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групою вибуття», «Інші поточні зобов'язання» які відображають зобов'язання, які будуть погашені протягом 12 місяців, починаючи з дати балансу. Це зобов'язання за одержаними кредитами банку, виданими підприємством векселями, кредиторською заборгованістю за товари, роботи і послуги, поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом, зі страхування, оплати праці тощо.

У IV розділі пасиву балансу "Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття" статті відсутні.

Отже, розглянута структура бухгалтерського балансу дає змогу пізнати підприємство, дати характеристику стану господарських засобів і джерел їх формування на звітну дату в грошовому вимірнику. Тому не випадково баланс є першою формою звіту про фінансовий стан підприємства.

2. Вимоги до бухгалтерського балансу

Зміст і форма балансу та загальні вимоги до розкриття його статей визначено П(С)БО 2 «Баланс». Це положення застосовується до балансів підприємств, організацій та інших юридичних осіб усіх форм власності (крім

банків та бюджетних установ). Для банків форма і зміст балансу встановлюється Національним банком України, а для бюджетних установ - Державним казначейством України. Але можна виділити основні принципи, яких слід дотримуватися при складанні бухгалтерського балансу на підприємстві.

1. Своєчасність - складання та подання балансу за призначенням у належний термін.

2. Повнота - відображення в ньому стану майна всіх структурних підрозділів, відділів, філій, що входять до складу підприємства.

3. Правдивість. Ця вимога дотримується завдяки тому, що всі дані бухгалтерського балансу заповнюються на підставі перевірених даних бухгалтерського обліку про здійснені господарські операції, які в свою чергу відображаються в обліку тільки на підставі первинних документів.

4. Послідовність - кожний наступний баланс базується на даних попереднього балансу.

5. Точність - відповідність показників балансу показникам інших звітних форм.

6. Зрозумілість та єдність - доступність для розуміння не лише особами, що його складали, а й усіма користувачами.

Дотримання вимог під час складання балансу забезпечує його багатогранність та значимість.

Бухгалтерський баланс має облікове, економічне та юридичне тлумачення.

Облікове тлумачення: баланс – це рівність активу й пасиву.

Економічне тлумачення: баланс – це зіставлення джерел вартостей (пасивів) та напрямів використання (конкретних форм існування) цих вартостей (активів).

Юридичне тлумачення: баланс – це зіставлення ресурсів (активів) та вимог на ці ресурси.

3. Зміни в балансі, зумовлені господарськими операціями

Перший раз баланс складається суб'єктом господарювання відразу ж після його реєстрації в органах виконавчої влади. До цього балансу записують внески засновників за їх видами в активі та суму статутного капіталу в пасиві.

У процесі господарської діяльності наявність засобів та їх джерела постійно змінюються в результаті здійснених господарських операцій.

Кожна господарська операція зачіпає не менше ніж дві статті балансу. Господарські операції мають різний вплив на структуру статей та підсумок балансу, але рівність підсумків активу і пасиву балансу зберігається після будь-якої операції. Саме у цьому і полягає контрольний прийом подвійного відображення операцій.

Залежно від впливу господарських операцій на статті балансу розрізняють чотири типи господарських операцій, які приводять до змін у балансі.

1 тип операцій пов'язаний з перегрупуванням складу активів підприємства. Сюди відносять операції з двома активними статтями. Вони призводять до зміни структури активу балансу але валюта балансу не змінюється.

Схематично ці зміни будуть відображені так:

Таблиця 3.2 - Баланс після операцій першого типу

Актив	Пасив
активна стаття +	
активна стаття -	
Баланс (не змінюється)	Баланс (не змінюється)

1 тип балансових змін можна описати рівнянням:

$$A - X + X = P,$$

де А – актив, Х – зміни майна підприємства під впливом господарських операцій, П - пасив

До операцій такого типу можна віднести відпуск матеріалів у виробництво, надходження заборгованості від дебіторів у касу або на поточний рахунок підприємства, видача грошей із каси підзвітним особам, оприбуткування готової продукції із виробництва та ін.

2 тип операцій пов'язаний з перегрупуванням зобов'язань джерел утворення господарських засобів підприємства, тобто сюди відносять операції з двома пасивними статтями. Вони призводять до перегрупування статей пасиву, але підсумок балансу не змінюється.

Схематично в балансі ці зміни відображаються так:

Таблиця 3.3 - Баланс після операцій другого типу

Актив	Пасив
	пасивна стаття +
	пасивна стаття -
Баланс (не змінюється)	Баланс (не змінюється)

2 тип балансових змін можна описати рівнянням:

$$A = P + X - X$$

До цього типу операцій відносять: погашення заборгованості постачальникам за рахунок отриманих кредитів банку; утримання із заробітної плати працівників суми прибуткового податку та зборів до фондів соціального страхування; спрямування частини прибутку підприємства на збільшення статутного капіталу.

3 тип операцій пов'язаний із збільшенням розміру майна підприємства. До них відносять операції, в яку вступає одна активна стаття і одна пасивна, в результаті якої вони збільшується вартість активів та вартість джерел, а значить підсумок балансу теж збільшується на суму операції.

Схематично в балансі ці зміни відображаються так:

Таблиця 3.4 - Баланс після операцій третього типу

Актив	Пасив
активна стаття +	пасивна стаття +
Баланс (збільшується)	Баланс (збільшується)

3 тип балансових змін можна відобразити у вигляді рівняння:

$$A + X = П + X$$

До 3 типу господарських операцій відносять: зарахування наданого банком кредиту на рахунок підприємства; оприбуткування матеріальних цінностей від постачальників; зарахування на баланс основних засобів з одночасним збільшенням статутного капіталу;

4 тип операцій пов'язаний із зменшенням (вибуттям) майна підприємства. До них відносять операції, в яку вступає одна активна і одна пасивна стаття, в результаті чого зменшується вартість активів і вартість джерел, при цьому підсумок балансу теж зменшується на суму операції.

Схематично в балансі ці зміни відображаються так:

Таблиця 3.5 - Баланс після операцій четвертого типу

Актив	Пасив
активна стаття -	пасивна стаття -
Баланс (зменшується)	Баланс (зменшується)

4 тип балансових змін можна записати у вигляді рівняння:

$$A - X = П - X$$

До 4 типу відносять господарські операції: списання з балансу основних засобів і, відповідно, зменшення статутного капіталу; погашення заборгованості постачальникам за матеріали; перерахування до бюджету податків та інших платежів.

Таким чином, кожна господарська операція обов'язково охоплює 2 статті бухгалтерського балансу, але ніколи не порушує рівності між активом та пасивом.

Розглянуті типи балансових змін мають важливе значення для розуміння економічної суті господарських операцій, правильного відображення їх у балансі.

4. Значення балансу для управління підприємством та виявлення економічних злочинів

Бухгалтерський баланс - це не тільки метод узагальнення інформації про стан та склад господарських засобів підприємства і джерел їх формування, а й форма фінансової звітності, яка містить важливу інформацію про фінансовий стан підприємства. Тому необхідно вміти не тільки складати

баланс, а й розуміти його, вміти його читати з метою економічного аналізу та виявлення порушень господарської діяльності на підприємстві.

Завдання балансу - дати узагальнену інформацію про активи і їх джерела в грошовому вимірнику на певну дату. Така інформація необхідна користувачам для прийняття рішень та виявлення економічних злочинів на підприємстві

Важливим є і те, що в бухгалтерському балансі як носії інформації всі дані заповнюються на підставі даних бухгалтерських рахунків і підтверджуються документально, що й використовується працівниками правоохоронних органів для визначення правильності відображення інформації в процесі виявлення економічних злочинів.

Значення балансу, як форми звітності для аналізу та управління підприємством важко переоцінити. Адже в балансі знаходить відображення інформація про все наявне майно та інші активи підприємства поряд з інформацією про джерела формування цього майна, що дозволяє спеціалістам підприємства робити досить детальний аналіз результатів діяльності підприємства, його фінансового стану, наявності основних засобів та виробничих запасів, визначити їх потребу для безперебійного функціонування, а також інші показники.

Інформація балансу використовується для аналітичних цілей зовнішніми та внутрішніми користувачами.

Внутрішні користувачі:

- менеджери, управлінці, спеціалісти - для ефективного управління;
- акціонери, власники підприємства: цікавляться прибутковістю акцій і ефективністю діяльності директорів.

Зовнішні користувачі:

- кредитори підприємства: банки, що надають кредит. Їм необхідна гарантія того, щоб підприємство сплатило відсотки по кредиту та поверне кредит;
- податкові служби - перевіряють правильність відображення заборгованості по платежах до бюджету, наявність майна, що підлягає податковій заставі при несплаті податків;
- працівники підприємства - вони мають право на інформацію про фінансовий стан, та інші економічні показники;
- покупці, постачальники: щодо платоспроможності підприємства.;
- працівники правоохоронних органів: для виявлення порушень в господарській діяльності та попередження економічних злочинів.

Існуюча структура балансу, тобто, групування активів та пасивів за встановленими розділами дозволяє без додаткових перегруповань даних визначати різні фінансові коефіцієнти, що характеризують майновий стан, ліквідність, фінансову незалежність, рентабельність використання всіх чи окремих видів активів, капіталу.

Так, в результаті простого порівняння підсумків розділів 2 активу (оборотні засоби) та розділу 4 пасиву (поточні зобов'язання) ми отримуємо суму, величина якої означає наявність (чи відсутність) та розмір «чистого

робочого капіталу» або «функціонального капіталу», тобто капіталу, що втілений в оборотних засобах, залишається після погашення поточних зобов'язань і вільно функціонує на підприємстві. Наявність «чистого робочого капіталу» дозволяє розширювати виробництво, направляти кошти на придбання необхідних виробничих ресурсів без ризику непогашення поточних боргів.

Якщо обчислити відношення суми власного капіталу (підсумок розділу 1 пасиву) до валюти балансу, тобто підсумку всіх джерел, то ми отримаємо коефіцієнт автономії, або фінансової незалежності: незалежності підприємства від залучених джерел. Його оптимальний розмір - 0,5, що означає оптимальне співвідношення власних і залучених джерел тощо.

Отже, баланс, як форма звітності має важливе значення для спеціалістів з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень в процесі управління та контролю за діяльністю підприємства.